

BORDÁS BERTALAN

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia kapcsolatai a kiegyezést követő időben (1867–1871), Lutter János és Virgil Mühlbacher pécsi irathagyatéka alapján*

The relations between the Austro-Hungarian Monarchy and Great Britain in the period after the Reconciliation (1867–1871), based on the archives of János Lutter and Virgil Mühlbacher in Pécs

In the politically turbulent period of the late 1860s, when the Austro-Hungarian Empire was emerging from a Prussian-Austrian war, Foreign Policy Decision-makers of the state were desperate for allies. Between 1867 and 1871, the Monarchy was exhausted militarily, economically, and socially, and seemed incapable of exercising modest power display, as it was just beginning to rebuild after the defeat at Sadowa. Almost as a matter of course at this time, the Monarchy was looking for an alliance with another empire, and Britain happened to look for a continental partner. The island nation was initially rather disinterested in the affairs of the continent, as the English liberal political elite had to deal with issues such as the Irish question, the American Civil War and the extension of voting rights in 1867. Nonetheless, the renewed Austro-Hungarian state attracted attention as Austria's transformation created a new situation in Europe. On a personal level, the relations between the two states included the subordinates of the Austrian Chancellor and Foreign Minister Friedrich Ferdinand von Beust: the Hungarian-born Count Rudolf Apponyi (II), who represented Austria-Hungary as ambassador in London until his dismissal in 1871, and the later Foreign Minister, Count Gusztáv Kálnoky.

The foreign policy-related archival material of the Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) of the Austro-Hungarian Monarchy and the foreign relations of the second half of the

* „A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

century were the subject of many national and foreign authors. Between 1926 and 1930, Virgil Mühlbacher researched the Austro–Hungarian archive documents of the period between 1867 and 1871, and prepared extracts for János Lutter, who published regularly between the two world wars. These documents are currently housed in the Historical Collections Department of the University of Pécs (PTE-TGYO). Also, the authors may have been planning to publish a major work. In addition to the extracts, the boxes contain copies of documents from the HHStA. Conclusively, there is no comprehensive work available on the chancellorship of Beust, in the period between 1867 and 1871 currently. However the documents left behind by Mühlbacher, which are the subject of the present study, could have filled this gap in the history of Hungarian foreign policy. A further interesting feature of the documents is that Mühlbacher’s notes on the documents from the London embassy are more detailed, than his copies of the documents from the Berlin, Belgrade and Paris embassies. It is also worth noting that some of the documents are presumably only available in Pécs, and are not available in their original location in Vienna.

Keywords: Austro–Hungarian Monarchy, Diplomacy, Ferdinand Beust, Great Britain, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv

A tudományos pályán viszonylag gyakran mondható, hogy egy-egy mű lezáratlan marad, és csak az utókor tudja befejezni a sziszifuszi munkát, majd pontot tenni egy történet végére. Virgil Mühlbacher¹ 1926 és 1930 között kutatta az Osztrák–Magyar Monarchia 1867 és 1871 közötti időszakban keletkezett levéltári anyagait, s kivonatokat készített azokról Lutter Jánosnak,² aki 1920 óta rendszeresen publikált a két világháború között felfutó Külügyi Szemlében.³ Mühlbacher iratai jelenleg a Pécsi Tudományegyetemhez tartozó Történeti Gyűjtemények Osztályán (PTE-TGYO) találhatóak, s arról tanúskodnak, hogy Lutter, illetve megbízásából Mühlbacher egy nagyobb ívű munka elkészítését tervezhette. Az iratok döntőrészt a bécsi Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) levéltárának dokumentumairól készített másolatok és kivonatok. A fondban elszórtan található cédulák, töredékek, és a PTE Egyetemi Könyvtár egykori főkönyvtárosa, Móró Mária Anna által készített segédlet tanulsága szerint ugyan Lutter volt a megbízó, a másolatoknak és az azoktól különálló, 1926. április 30. és 1930. április 15. között készített feljegyzéseknek Mühlbacher lehetett a szerzője. Ezt megerősíti, hogy Lutter ugyan 1931-ben foglalkozott a 19. század politikatörténetével és a Balkánnal, arról azonban csak egy rövid tanulmányt jelentett

¹ Virgil Mühlbacher ismeretlen szerző, feltehetően Lutter János tanítványa.

² Lutter János, történész, egyetemi magántanár, 1924 és 1925 között a Bécsi Magyar Történeti Intézet tagja, (Ujváry 1997. 415).

³ Lutter János *Külügyi Szemle* hasábjain megjelent munkáinak listája megtalálható Zeidler Miklósnak a kiadványról készített repertóriumában (Zeidler 1999).

meg 1931-ben.⁴ Így feltételezhető, hogy a másolatokat egy el nem készített műhöz szánták. A különálló feljegyzések érdekessége, hogy a londoni, angol vonatkozású iratokhoz a berlini, belgrádi és párizsi iratoknál jóval hosszabb kommentárokat készített Mühlbacher.⁵ Az alábbi historiográfiai áttekintés az eddig publikálatlan feljegyzések hiánypótló jellegét mutatja be.

Historiográfiai előzmények

Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikai vonatkozású levéltári anyagával és a század második felének külkapcsolataival megannyi hazai⁶ és külföldi kutató foglalkozott. A forrásokhoz elsőként olyan szerzők fordultak, akik egyetlen állam szempontjából vizsgálták az eseményeket, vagy forráskiadással foglalkoztak. Közéjük tartozik például a Monarchia dokumentumait használó Leidner Fritz⁷ illetve a brit szerzőpáros Harold Temperley és Lillian M. Penson is.⁸ Érdemes kiemelni a magyar szerzők közül Diószegi Istvánt,⁹ aki a német–magyar relációkat kutatta, továbbá Palotás Emilt,¹⁰ aki az orosz és az osztrák–magyar diplomáciával, Heiszler Vilmost,¹¹ aki a katonai körökkel foglalkozott, illetve Somogyi Évát,¹² aki az osztrák–magyar külügyi bürokrácia anyagait kutatta. Szintén e sorba tartozik a balkáni kapcsolatokat kutató egykori HHStA főosztályvezető és főlevéltáros, Ress Imre.¹³ A bécsi közgyűjteményekben kutató külföldiek közül – csak felsorolászerűen – Alexander Novotny¹⁴ és Helmut Rumpler¹⁵ munkái említendőek a múlt századból, akik nagy hatást gyakoroltak az olyan jelentős történészekre, mint Francis

⁴ Lutter 1931.

⁵ A Pécsi Tudományegyetem Történeti Gyűjtemények Osztályának iratanyaga, a továbbiakban PTE TGYO 816A, 816B és 816C.

⁶ Természetesen számos, a 19. század végétől alkotó, a magyar külpolitikával foglalkozó tudóst lehetne még felsorolni: úgy, mint Balanyi Györgyöt, Szekfű Gyulát, vagy Angyal Dávidot. Az anglofil ihletettségű munkákat tekintve, a két világháború között jelentek meg Hegedüs Lóránt munkái, aki eljutott a Brit Nemzeti Levéltárba (*The National Archives*) is. Hegedüs azonban inkább kiegészítő és életrajzi-jellegű adatokat vonultat fel, semmint átfogó képet alkotott volna a kiegyezés utáni osztrák–magyar külpolitikáról (l. Hegedüs 1937).

⁷ Leidner 1936.

⁸ Temperley–Penson 1966.

⁹ Diószegi 1998.

¹⁰ Palotás 1982.

¹¹ Heiszler 1984.

¹² Somogyi 1996.

¹³ Ress 2007.

¹⁴ Novotny 1959.

¹⁵ Rumpler 1989.

Roy-Bridge,¹⁶ vagy Barbara Jelavich.¹⁷ Legújabbban pedig Johnathan Kwan¹⁸ és Ian D. Armour¹⁹ sorolhatók a Monarchiát és annak 1870-es évekbeli környezetét és viszonyait vizsgáló külföldi szerzőkhöz.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és az Egyesült Királyság viszonyának vizsgálata szembetűnő módon hiányzik ebből a repertoárból. A felsorolt munkák mind a német, a francia és az orosz kapcsolatokról, vagy egy-egy más aspektusról (például: bürokrácia, liberalizmus, Bosznia-kérdés) értekeznek, más érintett kutatók pedig leginkább a Monarchia külpolitikájának és viszonyainak valamilyen partikuláris témájáról írtak. Diószegi István mindmáig etalonnak számító munkájából teljességgel hiányoznak az angol levéltári anyagok.²⁰ Az angol szálhoz tartozik ugyan a magyar történetírók közül Frank Tibor egyik utolsó munkája, azonban kötete inkább a kiegészés recepciójára fókuszált.²¹ Érdemes továbbá megemlítenünk Rainer F. Schmidt munkáját, aki könyvében kifejezetten az angol–német–osztrák–magyar kapcsolatokat vizsgálta, azonban meglehetősen intézménycentrikusan tette azt, s leginkább az 1872–1879 közötti időszakot tekintette át.²² Frankhoz hasonlóan Tüzes Károly is a diplomáciai képviselők anyagával foglalkozott, azonban a brit oldalt vizsgálta.²³ Átfogó munka tehát az 1867 és 1871 közötti, Friedrich Ferdinand von Beust²⁴ nevével fémjelzett hivatali időszakról nem áll rendelkezésünkre, vagy legalábbis amit használhatunk a korszak diplomáciatörténeti rekonstrukciójára, az rendkívül töredezett, sokféle munkából és forrásból szintetizálható.²⁵ A jelen tanulmány tárgyául szolgáló, Mühlbacher által hátrahagyott iratok azonban pótolhatták volna e hézagot a magyar külpolitikatörténetben. Az iratok további érdekessége, hogy Mühlbacher jegyzetei a londoni nagykövetség dokumentumairól hosszabbak, mint a berlini, a belgrádi és a párizsi külképviseleti iratokról készült példányai.

¹⁶ Bridge 1972.

¹⁷ Jelavich 1969.

¹⁸ Kwan 2013.

¹⁹ Armour 2014.

²⁰ L. Diószegi 1998. 429–435.

²¹ Frank 2019.

²² Schmidt 1992.

²³ Tüzes 1992.

²⁴ Friedrich Ferdinand von Beust (1809–1886). Karrierjét szászországi miniszterként kezdte, majd a porosz–osztrák háborút követően került a hatalom közelébe. Miután a Habsburg Birodalom jelentős vereséget szenvedett Königrätznél, felismerte, hogy a Monarchiának célszerű Oroszország szövetségét és egyúttal a bosszú érdekében a franciák kegyeit keresni. A kancellári címet utolsóként viselő közös külügyminiszter azok közé a politikusok közé tartozott, akik belátták, hogy a Monarchia belső és külső problémáit időszerű a egy dualista államrendezkedés létrehozásával két egyenlő részre bízni, melynek következtében egyengette az osztrák–magyar kiegyezéshez vezető utat (Leidner 1936. 4–6.).

²⁵ Ezek közé tartoznak például az olyan szövegek is, mint a kancellár visszaemlékezései (Beust 1887).

A Történeti Gyűjtemények Osztályán található iratok történeti relevanciája

A porosz–osztrák háborút (1866) és a kiegyezést (1867) követő, politikailag turbulens időszakban a Monarchia mind katonailag, mind gazdaságilag és társadalmilag kimerült, s éppen csak elkezdte az újjáépítést a königgrätzi vereség után. Az állam keleti határain a krími háború (1853–1856) miatt revansra kész Oroszország helyezkedett el, a nyugati határok mentén pedig a Monarchia az Otto von Bismarck vezette Poroszország és az Északnémet Szövetség Franciaország elleni harcát szemlélhette végig. A Monarchia külpolitikai döntéshozói a szövetségesek keresését tűzték ki célul, így kerülhetett megfontolásra Anglia. A szigetország kezdetben meglehetősen érdektelen volt a kontinens ügyei iránt, hiszen az angol liberális politikai elitnek olyan problémákat kellett kezelnie, mint az ír-kérdés, az amerikai polgárháború, vagy a választójog 1867-es kiszélesítése. Mindazonáltal felfigyeltek a megújult osztrák–magyar államra, minthogy Ausztria átalakulása új helyzetet teremtett Európában. Személyi vonatkozásokat tekintve a két állam közötti kapcsolatokban megtalálhatók az osztrák kancellár és külügyér, Friedrich Ferdinand von Beust beosztottjai: a magyar származású Apponyi (II.) Rudolf gróf, aki 1871-ig, menesztéséig képviselte Ausztria–Magyarországot londoni nagykövetségként, valamint a későbbi külügyminiszter, gróf Kálnoky Gusztáv is. A hazai historiográfia tekintetében tehát mindenképpen egyedülállónak tekinthető Mühlbacher és Lutter vállalkozása és irathagyatéka, hiszen egyszerre foglalkoztak az európai hatalmakkal, egy addig fel nem dolgozott időszak levéltári anyagát tekintettek át (1867–1871), és írt(ak) egyben az angol–osztrák–magyar kapcsolatokról. Ujváry Gábor Bécsi Magyar Történeti Intézettel foglalkozó munkájából megtudhatjuk, hogy Lutter János az intézet ösztöndíjasaként kutatott a bécsi levéltár anyagaiban.²⁶

Az iratok struktúrája

A jegyzetek többségét Mühlbacher 210x148mm méretű lapokra, illetve kisebb, nagyjából 150x100mm méretű cédulákra írta. Az angol nyelvű iratok 29 oldala utáni leghosszabb anyag az azzal csaknem azonos terjedelmű, 27 oldalra rúgó berlini állag. A 22 oldalnyi jegyzet a konstantinápolyi nagykövetség iratairól, valamint a belgrádi konzulátus levelezéséről készített 26 oldalas kivonatok és jegyzetek szintén jelentősek. Az athéni nagykövetség négy évéhez 14 oldal magyar nyelvű

²⁶ Ujváry 1997.

egybefüggő jegyzet tartozik. A párizsi iratokban összesen öt oldalnyi jegyzet található mind a négy évre vonatkozóan, s annak csaknem fele szintén a másolatok kivonatolt részei. A szentpétervári és a bukaresti anyagokhoz szintén öt-öt oldalnyi jegyzet tartozik. Az odesszai, mostari és rustchuki kivonatokhoz egyenként fél-fél oldalnyi leírás található.

Az iratanyag (816) A, B és C osztályokra van felosztva a PTE TGYO gyűjteményén belül. Az egyes dokumentumok így 816A, 816B és 816C kategóriákra oszlanak. A 816A alatt találhatóak a Mühlbacher által készített dokumentummásolatok, ellátva az általa végzett szelekció megindoklásával és kivonatolásával. A 816B dobozban találhatóak a jegyzetei és az ahhoz tartozó rövid, kivonatolt idézetek, melyek valószínűleg egy önálló, átfogó diplomáciatörténeti munkához készültek. A 816C alatt pedig további, konzuli kivonatok találunk a Monarchia varsói és odesszai konzulátusairól, követségeiről.

A jegyzeteket (816B) Mühlbacher saját logikája alapján alakította ki, amíg a másolatokat (816A) a HHStA rendszerének megfelelően katalogizálta, feltüntetve az eredeti dátumot és a táviratok, levelek sorszámait (no.). Az eredeti példányoknak megfelelően római és arab számokat rendelt az egyes kivonatok mellé, valamint feltüntette a külügyminisztérium elnöki szekciója (Praes. Sektion jelöléssel) által történt katalogizálás eredetiben szereplő dátumait is. A másolatok szintén felosztotta – az eredeti példányoknak megfelelően – jelentésekre (*Berichte*), utasításokra (*Weisungen*) és egyéb iratokra (*Varia*).²⁷ Az iratok továbbá a 816A és a 816B fondokon belül évszámokkal ellátott mappákra vannak osztva, amiket hol arab, hol római számos jelzésekkel láttak el. A dobozok és mappák jelölése nem konzekvens, a három doboz jelölése ugyan 1-gyel, és 2–3-mal jelölt, de később a számok a dobozok helyett már a mappákat jelölik (816A 4., 816A 5. stb.). Ugyanakkor a bennük található anyag többnyire tematikusan viseli az arab számos jelölést: a berlini és a párizsi anyag a 2–3. jelzetet kapta, a londoni anyag pedig mindig az 5.-et. A szerző évekre bontva írt több oldalnyi általános összefoglalót az adott év külpolitikai fejleményeiről. A 816B-iratokban szereplő jegyzetekben hivatkozásszerűen, zárójelekben utal a történész a 816A dokumentumaira, azaz a másolatokra, és egyéb feljegyzésekre.

Szintén megemlítenő, hogy egyes iratok feltehetően már csak Pécsett léteznek másolatban, és nem érhetők el eredeti helyükön, Bécsben. A 816A és 816B iratok között található a londoni diplomaták magánleveleinek javarésze (Fasc. 14. London), melyek – mint említettük – a HHStA eredeti példányainak, pontosabban a Külügyminisztérium (*Ministerium des Äußern*, 1784–1924) *Politisches Archiv*

²⁷ A magánlevelek kivételével a jelentések eredeti példányai az említett Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Politisches Archiv (PA), VIII. England, 72. dobozától a 77. dobozig találhatóak.

VIII. fondjának másolatai. Az eredeti példányok és a másolatokon hagyott feljegyzések alapján a történészek által készített másolatok a 10. sorszámmal ellátott repertóriumban (Protokoll) feljegyzett táviratok szövegeit, és a 70–76. dobozok szelektált dokumentumait tartalmazzák. A hivatal és a nagykövetség hivatalos kommunikációját mindkét levéltárban megtaláljuk, azonban eredeti helyükön, Bécsben hiányos az egyéb mappák (*Varia*) tartalma, ahol azoknak a magánleveleknek kellene szerepelniük, melyek másolatai a PTE-TGYO-n hozzáférhetők. A hiányosságot jól szemléltetik a tanulmányhoz mellékelt dokumentumok. A függelékben található képeken látható a HHStA birtokában lévő eredeti²⁸ (Függelék 1.) és a TGYO-n készült másolat²⁹ (Függelék 2.) ugyanarról az 1869. szeptember 29-én Apponyi Rudolf által írt levélről, amely a ritkább esetek közé tartozik, amikor a dokumentumok egyezést mutatnak. Az 1869-es magánlevelekből több található Pécsen, mint Bécsben. Erre az egyik magyarázat, hogy azokat a táviratokat is lemásolták a szerzők, amik többé nem találhatók eredeti helyükön, de röviden szerepelnek a repertóriumban (l. Függelék 3. és 4.), továbbá olyan iratok másolatai is megtalálhatók a 816A-ban, amelyek szétforgácsolódhattak Lutterék kutatása óta.³⁰ Mühlbacher másolatai ugyanakkor autentikusnak mondhatók, mivel a bécsi levéltári dobozokban található régi ellenőrzőlapok tanúsága szerint az első kutatók között voltak, akik betekintést nyertek az iratokba (Függelék 5.). A következőkben tehát a rendelkezésre álló szakirodalom alapján a tanulmány igyekszik nyomon követni a 816B iratokban található leírást, s azt némileg kiegészítve rekonstruálni, milyen eredményekre jutott/jutottak a kiegészítést követő Beust-időszak brit kapcsolatait illetően a jegyzetek szerzője/szerzői.

Adalékok az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia kapcsolataihoz Virgil Mühlbacher és Lutter János iratai alapján, a kiegészéstől a Beust-korszak végéig, 1867–1871

1866-ban, a porosz–osztrák konfliktus közeledtével, a brit oldalon egyre inkább fokozódott a poroszokkal rokonszenvező újságcikkek száma, és a kormánnyal azonos álláspontot tükrözve a poroszok vezette német egységet sürgető, és Ausztria felbomlását vizionáló sajtóhangok voltak népszerűbbek. A königgrätzi osztrák vereséget tudomásul véve a brit sajtó és politika egyre inkább az ország lehetséges jövőjéről folytatott diszkussziót.³¹ Mindinkább előtérbe kerültek

²⁸ ÖStA, HHStA, PA VIII., 73./88., Apponyi magánlevele Beusthoz, 1869. szeptember 29.

²⁹ PTE-TGYO. 816A/1869, Apponyi magánlevele Beusthoz, 1869. szeptember 29.

³⁰ Fazekas 2015. 82.

³¹ Frank 2019. 189–203.

a józanabb megoldási kísérleteket favorizáló – Magyarország kiválásával nem számoló – forgatókönyvek, s ilyesféleképp a britek egy különleges megbízottat, Robert B. D. Moriert Pestre és Bécsbe küldték, hogy figyelje meg a kiegyezési tárgyalásokat, egyúttal pedig biztosítsa Ferenc Józsefet az egykor Kossuthot életető liberális Nagy-Britannia jóindulatáról.³²

A kiegyezésről a brit kormányt leginkább az osztrák nagykövetség megbízásából dolgozó Friedrich L. Weinmann és Beust bizalmasa, Henry de Worms által összekészített sajtóanyag tájékoztatta, amelyben az osztrák külügyér szerepét hangsúlyozták, és Kossuth, valamint 1848 liberális ideáinak jelentőségét úgy látták, mint amely 1867-tel igazából nem meghiúsult, hanem révbe ért. A brit sajtó és a döntéshozók is Deákot mint sikeres, whig eszmékből táplálkozó államférfit állították szembe a sikertelen, forradalmár Kossuthal. A brit sajtó továbbá különös hangsúlyt fektetett a kiegyezés kapcsán a szláv kérdésre és a soknemzetiségű megoldandó problémáira, amelyek az új dualista berendezkedés gyenge pontjainak bizonyulhatnak. Frank Tibor elemzésében a *London Quarterly Review*, a *Westminster Review* és egyéb, a közös külügyminisztérium sajtóosztályával barátságos orgánusok és szerzőik szerint is a Monarchiának új feladata a keleti küldetés volt, azaz Oroszország és a pánszláv törekvések elleni fellépés. Ezekben a kiadványokban megjelent az a vélekedés is, miszerint a Monarchia összeomlása esetén Oroszország lehet a legnagyobb nyertes. A sajtóosztályhoz közel álló kiadványok szerint tehát a Monarchiának keleti hivatása szolgáltatta létjogosultságát, és új állami küldetése a soknemzetiségű birodalom összetartása volt, hogy megakadályozza a keleti despotizmus terjedését. Utóbbi gondolat jól illeszkedett a Beust által propagált országgépbe, ami a britekkel a Monarchiát mint szükségszerűséget láttatta.³³ A bécsi brit követségen szolgáló nagykövet, Lord Bloomfield jelentései viszont leginkább az Ausztria nemzetközi szerepének átértékelődésétől való félelem jegyében íródtak. A brit külügy osztotta azt a közvéleményben megjelenő aggodalmat, miszerint porosz beavatkozás sejthető Ausztria és Magyarország viszonyaiban.³⁴

Miközben az Osztrák–Magyar Monarchia politikusai a kiegyezésre készültek Beust támogatásával, addig a szász származású politikus igyekezett újrapozícionálni a porosz–osztrák konfliktusban megtépázott presztízsű birodalmat az európai szövetségi politikában. Bismarck kezdetben meglehetősen enyhe, jóindulatú politikát folytatott a dualista állam irányában, minthogy tudta, Beustnak csak akkor sikerülhet a salzburgi találkozón (1867. augusztus 18–22.) a franciabarát politikát nyélbe ütnie, ha az osztrák politikusokat Poroszország magára haragítja. Bismarck továbbá egyre nagyobb hatást gyakorolt az egykor a Habsburgok felé

³² Frank 2019. 103–110.

³³ Frank 2019. 203–206., 213–216.

³⁴ Tüzes 1992. 70–72.

gravitáló dél-német államokra. A poroszok kedvező helyzetét az is elősegítette, hogy Ausztria franciabarát politika esetén Oroszország beavatkozásától is tartózkodott. A porosz közeledést azonban Beust kompromittálta a kormányiratok, az ún. vöröskönyvek kiadásával. A szóban forgó dokumentumok publikált sorozata érzékeny információt tartalmazott arról, hogy Bismarck beavatkozott volna a dél-német államok szuverenitásába. Az 1868 tavaszán bekövetkező Beust-féle diplomáciai offenzíva után a poroszok pedig leginkább Oroszország, majd Románia felé közeledtek. Mindkét akció a francia–osztrák–magyar együttműködés szétfeszítésére irányult.³⁵ A hatalmpolitika logikáját követve kézenfekvő lett volna a porosz–francia helyzet eskalálódásával Angliát is bevonni, amit kiváltképp a salzburgi találkozó tett volna lehetségessé.

Lord Bloomfield és Henry Elliot privát levelezéséből kiderül, hogy Ausztriát a brit döntéshozók ekkor legjobb esetben is a nagyhatalmi státuszában megingott, belső reformok felé hajló, rosszabb esetben pedig menthetetlen, kétségtelenül romlásnak indult országnak tartották.³⁶ Edmund Hammond állandó külügyi altitkárként már 1865-től kezdve úgy látta, hogy Ausztria az Oszmán Birodalom felé terjeszkedhet, amennyiben nem sikerül revanspolitikát folytatniuk az elvesztett itáliai területekért. 1866-ban a brit külügy meglehetősen passzívnek bizonyult, és bár az osztrák külügy fokozta aktivitását mind a porosz–osztrák, mind a későbbi porosz–francia konfliktus idején, a briteket nem tudták kimozdítani passzivitásukból és a benemavatkozási (non-intervencionista) álláspontjukból. A brit diplomaták kevés bizalommal voltak Beust felé, amit nem utolsósorban Bloomfield jelentéseinek köszönhettek. Bloomfieldet ezen felül az 1867 és 1871 közötti időszakban kifejezetten zavarta Beust és Bismarck állandó rivalizálása. Az európai háború kirobbantásának lehetőségét is leginkább a Beustnak tulajdonított salzburgi találkozókból látta, semmint Bismarck politikájában.³⁷ Bloomfield még 1867-ben igyekezett ezért lebeszélni Beustot a revanspolitikáról és kifejezte az angol kormány jóindulatát, ugyanakkor semlegességét is a kontinentális politika és Ausztria kapcsán – legalábbis ami a várható porosz–francia konfliktust illette. Beust után Bloomfieldet egyenesen az uralkodó kívánta meggyőzni. Felhasználva testvére, Miksa császár mexikói kalandját és annak tragikus végkimenetelét, felvette a kapcsolatot az uralkodó Viktória királynővel, és szolidaritásukról biztosították egymást az uralkodócsaládok. Ferenc József továbbá ígéretet tett az India felé kiépítendő távíró-vonal létrehozásához való segítségnyújtásra is. A brit és osztrák szorosabb viszony azonban nem jöhetett létre az uralkodó közbenjárására sem.³⁸

³⁵ Diószegi 1998. 34–41., 43–51.

³⁶ Otte 2011. 32., 38–39.; Tüzes 1992. 68.

³⁷ Otte 2011. 35., 55–56.

³⁸ Tüzes 1992. 72–73.

Az osztrák–magyar diplomaták is érzékelték az angol vezetés európai politikában tanúsított tétova álláspontját. Lord Derby rövid, 1868-as külügyminiszteri időszakának kezdetén keletkezett, Beusthoz intézett táviratok arról tanúskodnak, hogy a Monarchia londoni nagykövete, Apponyi Rudolf kifejezetten frusztrált volt a passzív angol külpolitika miatt. Apponyi inkompetensnek tekintette ugyanis Derbyt. Januári távirataiban úgy vélte, hogy az angol kormány tájékozatlan az Oszmán Birodalom ügyeiről.³⁹ Beusthoz írt magánleveleiben Apponyi talán még beszéde-sebb e frusztrációt tekintve. Egy február 12-én kelt levélben egy, a *The Times*-ban publikált cikk kapcsán írt Anglia passzivitásáról, s arról, hogy még a Sandwich-szigetek ügye is jobban lekötne a publikumot, mint egy európai háború, majd egy február 15-i levelében Derby-t túl fiatalnak és tapasztalatatlannak tartotta a pozícióra. Apponyi és helyettese igen sokat írtak arról, hogy Nagy-Britannia az Egyesült Államokkal és az Alabama-gőzös perével⁴⁰ foglalatосkodik az európai viszonyok helyett. Majd – előre látva az Alabama-botrány hatását – megírta Beustnak, hogy Derby fals reményeket fűzött Andrew Johnson⁴¹ amerikai elnök azonnali bukásához.

A levelekben azonban megjelent a két ország keleti érdekeltsége is Oroszországgal szemben, Derby ugyanis kissé talán túlzott őszinteséggel értesítette Apponyit Oroszország terveiről, valamint arról a Berlinből származó információról, hogy az oroszok aktívan dolgoznak Konstantinápoly megszerzésén és az Oszmán Birodalom bukásán. Apponyi figyelmeztette Beustot az orosz külügy aktivitására, majd küldött egy csatolmányt a *Saturday Review*-ből, amely kritizálta az angol politikai tétlenséget.⁴²

Apponyi nem csak a külpolitika terén bizonyult kiváló megfigyelőnek: május 6-i levelében már arról írt, hogy Benjamin Disraeli konzervatív miniszterelnököt lemondásra kényszerítheti az ír kérdéssel az ellenzék vezetője, William Ewart Gladstone. Apponyi másik márciusi jelentése pedig a tőzsde helyzetéről és az oszmán vasutak kiépítésének finanszírozásáról is számot ad.⁴³ A nagykövet helyettese, gróf

³⁹ PTE–TGYO, 816A/1868, 1.A., 5.A–C., PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1868. január 6., 7., 15, február 8.

⁴⁰ 1862-ben a britek által vízre bocsátott, déliek oldalán harcoló Alabama gőzös jelentős kárt tett az északiak kereskedelmi flottájában, s ezért a korban példa nélküli nagyságú kártérítést követelt az Unió. A peres felek választott bíraskodás útján rendezték az ügyet, az amerikai fél kártérítésével. A konfliktust a washingtoni szerződés zárta le (Kardos–Lattmann 2010. 409).

⁴¹ Andrew Johnson (1808–1875) az Egyesült Államok elnöke (1865–1869). Lincoln után rá hárult a polgárháború utáni újjáépítés feladata. Azonban a törvényeket áthágva és a déliek egyes kulcsfiguráit előnyhöz juttatva saját hatalmát növelte volna, így ő volt az első elnök, aki ellen sikeres alkotmányjogi eljárást folytatott (impeachment) a Kongresszus (Encyclopaedia Britannica 2023).

⁴² PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi magánlevele Beustnak, 1868. február 14., 15., április 7.

⁴³ PTE–TGYO, 816A/1868, 29.A., PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1868. május 6., 56.C.

Kálnoky szintén szorosan követte az angol belpolitikai eseményeket. A parlament nyári berekesztését követően, szeptemberi távirataiban részletes elemzést írt a Disraeli-kormány bukásáról, s egyúttal az új kormány kinevezéséről, tagjairól.⁴⁴

A közös külügyminiszter jóindulattal közeledett a liberálisok hatalomra kerülésével az új brit kollégájához, Lord Clarendonhoz és az általa megújult *Foreign Office*-hoz. Felhatalmazta például báró Prokesch-Osten konstantinápolyi osztrák–magyar nagykövetet, hogy osszon meg bizalmas iratokat Clarendonnal. A Monarchia és Bismarck viszonyát később is meghatározó román affér szintén szóba került a két ország hivatalos kommunikációjában. Apponyi és Clarendon arról az összetett helyzetről egyeztetett, miszerint, ha III. Napóleonnal szövetkezik a Monarchia Poroszország ellen, akkor a román politika annál határozottabban léphet szövetségre Berlinnel.

Apponyi és Kálnoky arra is figyelmeztették Beustot, hogy 1868. novemberi beszédeit, politikáját és külügyi reformjait az angolok meglehetősen félreértelmezték. A szigetországban ugyanis azt vizionálták, hogy a Monarchia 800 000-es állandó hadsereget akar felállítani, és francia–osztrák összefogást spekuláltak a lapok. Utóbbi hírt egy rövid londoni tőzsdepánik is követte. Apponyi jelentései alapján ugyanakkor az az osztrák–magyar törekvés is látszott, miszerint Beust igyekezett az angolokat bekapcsolni a keleti ügyek rendezésébe. Clarendon kifejezte aggodalmát afelől, hogy amennyiben az oroszok India felé terjeszkednek és elfoglalják Szamarkandot, a britek oroszellenes beavatkozását is nehezíthetik. Apponyi tehát felvázolta, hogy a románok és az oroszok együttes fenyegetést jelentenek a Monarchiára, ha az elkötelezi magát egy esetleges francia–porosz konfliktus esetén.⁴⁵

Apponyi leveleinek tanúsága szerint az információcsere fordítva is működött. Clarendon bizalmasan megosztotta Apponyival, miszerint 1868-ban tett európai körútja során Firenzében találkozott II. Viktor Emánuel olasz királlyal, aki a francia csapatok Rómából való kivonását szerette volna elérni, s abban brit közvetítést remélt. Clarendon viszont felhívta arra az olasz uralkodó figyelmét, hogy az III. Napóleontól a választók tömegét idegenítené el, és így igen csekély az esély a teljes kivonásra.⁴⁶

Apponyi és Kálnoky felettesükhöz írt magánlevelei viszont az év végén sem fogalmaztak meg eltérő konklúziót a brit külpolitikáról. Az angolok egyre passzívabb politikát folytattak, és Derby-hez hasonlóan Clarendon sem akart belefolyni a román kérdésbe, de az annál fontosabb porosz–francia ellentét kapcsán is passzívnak

⁴⁴ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Kálnoky Beustnak, 1868. szeptember 29.

⁴⁵ PTE–TGYO, 816A/1868, 62.E., PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1868. november 4., Apponyi Beustnak, 1868. december 22., Apponyi Beustnak, 1869. április 13.

⁴⁶ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1868. április 7.

mutatkozott a szigetország.⁴⁷ Láthatjuk tehát, hogy bár az oroszok ellenében támogató Oszmán Birodalom fenntartása kapcsán közös érdek vezérelte a feleket, az e mögött meghúzódó elképzelések viszont eltértek a két ország külpolitikájában. Bloomfield 1867-től igyekezett elhárítani Beust kellemetlen kéréseit, és tükrözve a brit külügy (a *Foreign Office*) álláspontját, állandóan a benemavatkozásra hivatkozott, még akkor is, mikor Krétán felkelésre került sor az oszmán vezetés ellen, mely indulatokat szított a birodalom balkáni tartományaiban is. Bloomfield és felettesei azonban arról értesülhettek 1869 tavaszán, hogy a Monarchia a status quo-ra törekszik, és brit együttműködés nélkül is hajlandó megoldani az Oszmán Birodalom talpra állítását, a Bécs–Konstantinápoly vasút kiépítésével, vagy egyéb, az oroszok és a pánszlávizmus ellen eszközölhető segítségnyújtással.⁴⁸

1869-ben kisebb mértékben változott a Monarchia és Nagy-Britannia kapcsolata. Az 1868 végétől intenzívebb francia–osztrák–magyar egyeztetések csaknem elérték azon céljukat, hogy olasz segítséggel e hatalmak körbezárják Bismarck Északnémet Szövetségét. A Belgium függetlenségét sértő francia Benedetti-szerződés tervezetének publikálása 1869 tavaszán viszont garantálta Nagy-Britannia eltávolodását a tervezett francia–osztrák–magyar egységtől, miközben Bismarck továbbra is oldalán tudta tartani Oroszországot. A Beust és Bismarck közötti intenzív sajtópolémia ugyancsak folytatódott: további vöröskönyvek kerültek publikálásra, azonban a britek a Benedetti-affér hatására óvva intették Bismarckot a Monarchia elleni diplomácia fellépéstől.⁴⁹ Ugyanebben a konfliktusban Beust is nyugalomra intette Clarendont, a britek ugyanis a belgákat támogatták volna, Beust pedig a poroszokkal szemben értelemszerűen a francia felet. Végül mivel Beust úgy ítélte meg, hogy az angol kapcsolat fontosabb lehet, maga is a belgák pártolása mellett döntött. Utóbbiról Clarendon – feltehetően az ír egyház kérdésének (*Irish Church Bill*) újabb vitái miatt – csak júliusban nyilvánult meg hosszabbban Apponyinak. Találkozásuk alkalmával kifejtette, hogy a belgák egy francia vámunióba tagozódtak volna be, ha a Monarchia nem áll el végül a franciák támogatásától.⁵⁰ Minthogy 1869 nyarán a német egység gondolata átmenetileg lendületet veszített, és az Északnémet Szövetség, illetve a francia hatalmi törekvések között előretört a dél-német különállás gondolata, a francia választásokat és Gramont külügyminiszteri kinevezését követően Franciaország mutatkozott a legmeghatározóbb tényezőnek a kontinensen. Egyúttal III. Napóleon országa olyan hegemon szereplőnek tűnt, amely Bismarckot is önmérsékletre kényszerítette,

⁴⁷ PTE–TGYSO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi 1868. december 2-i, 24-i és Kálnoky 1868. október 13-i magánlevelei Beustnak.

⁴⁸ Tüzes 1992. 73–76.; Tüzes 1996. 36.

⁴⁹ Diószegi 1998. 51–54.

⁵⁰ PTE–TGYSO, 816B, Fasc. 14. London; 816A/1869, 19.A., Apponyi Beustnak, 1869. május 11., 25., Apponyi Beustnak 1869. június 8., Apponyi Beustnak 1869. július 12–13.

az angol politikát pedig kifejezetten németbarát irányba terelte. Bismarck a francia kapcsolatok eszkalációjával 1870 tavaszáig Ausztria–Magyarországot is igyekezett közel tartani magához. Diószegi István fogalmával élve a magyarok Königrätz-re adott „reflexét” felhasználva Bismarck el akarta tántorítani a magyar politikai elitet – köztük a Monarchia külügyeire jelentős hatást gyakorló Andrássy Gyula miniszterelnököt – a galíciai lengyelek Magyarországhoz édesgetésétől.⁵¹

A nagyhatalmak közötti feszültség kérdésköre egyre nagyobb prioritást élvezett az európai diplomáciában. Az 1869. évi követjelentések és utasítások tartalmának tükrében elmondható, hogy Beust Angliától még aktívabb külpolitikát akart a keleti ügyekben, leginkább azért, hogy az Oszmán Birodalmat rávegyék egy oroszellenes politikára, és hogy alkalomadtán Konstantinápolyban Prokesh-Osten nyomást gyakorolhasson brit segítséggel a Portára. 1869 őszén Apponyi ismét arról írt Beustnak, hogy az angolokat a német–francia viszony miatt nem érdekli az oroszok keleti előretörése. Hiába tájékoztatta Apponyi Clarendont az Oszmán Birodalom helyzetéről, a lehetséges egyiptomi államcsődről, az egyiptomi „khedive” és a szultán ellentétéről, az oroszok szemérmetlen befolyási kísérleteiről – melyet Elliot montenegrói hercegről írt novemberi jelentései is alátámasztottak –, Clarendont leginkább az érdekelte, mennyire hajlandó a Monarchia Franciaország oldalára állni egy esetleges konfliktus alkalmával. Utóbbira Apponyi természetesen kitérő választ adott az angol külügyérnek.⁵² Beust briteket ingerlő politikája már-már a fenyegetés hangját ütötte meg, mint mikor Clarendonnak számolt be Bloomfield Beust briteket illető megnyilvánulásáról:

„[...] az utóbbi évek tartózkodó politikája bátorítólag hatott a kontinens állama-
ira, melyek annexióról álmodoznak; e politika azt a képzetet keltette, hogy Anglia
nem kívánja korlátozni ambícióikat. Ő [Beust] ezt rendkívüli módon sajnálja, és attól
tart, hogy [Anglia] ezt a politikát megbánja majd, és egy napon sajnálni fogja, hogy
elveszíti régi szövetségeseit.”⁵³

Apponyi szerint Clarendon válaszképp erősítette Beust félelmeit egy lehetséges orosz–porosz összefogással kapcsolatban, mivel folyamatosan a németektől érkező, orosz szövetségre tett utalásokról tájékoztatta az osztrák–magyar felet.⁵⁴

1869 folyamán az angolok igyekeztek hol Beustnak, hol pedig Bismarcknak kedvezni a hazai sajtóban, s ismét feladattal látták el a közös külügyminisztérium sajtóosztályát.⁵⁵ Beust nem mondott le továbbra sem az inaktív angolok bevonásáról, a Belgiumra kért garanciák viszont egy időre akadályozták a két ország

⁵¹ Diószegi 1998. 58–59.

⁵² PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London; 816A/1869, 40.A-B., Apponyi Beustnak, 1869. szeptember 29., 44.A., Apponyi Beustnak, 1869. október 20. 45., Apponyi Beustnak, 1869. november 3.

⁵³ Idézi Tüzes 1997. 41.

⁵⁴ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi magánlevele Beustnak, 1869. szeptember 29.

⁵⁵ Tüzes 1997. 45–47.

közeledését.⁵⁶ Az őszi hónapokban a közös külügyminiszter de Wormst bízta meg a sajtó befolyásolásával. Ő találkozott a *The Times* képviselő Delane-nel, akinek elmondta a Monarchia és Beust terveit, azaz, hogy a Monarchia inkább Angliára számít a háború lezárásakor, semmint francia vagy orosz szövetségben venne revansot. De Worms és Delane beszélgetéséből az is kiderül, hogy a *The Times* szerkesztőségének spekulációi szerint arra is felkészültek, ha a Monarchia megcsönkítva, Pest fővárossal került volna ki a teljes német győzelem esetén.⁵⁷ Ha a szigetország politikáját nem is sikerült felrázni a porosz–francia konfliktusig, Apponyi és Kálnoky leveleikben elégedetten számoltak be a Monarchia számára kedvező brit sajtóviszhangról, amely egy közelgő konfliktus esetére a Monarchiát kulcsfontosságú szereplőként kezelte. Apponyi a *Pall Mall Gazette* számait kivonatolta Beust számára, 1870. március 3-i táviratában pedig arra hivatkozott, hogy az újság az egyike azon lapoknak, melyek Ausztria támogatását élvezik. 1869. augusztus 24-én kelt levelében hasonlóképp ír Kálnoky, aki szerint a *The Times*, a *Saturday Review*, a *The Economist* és a *Globe* is meglehetősen kedvezően nyilatkozott a Monarchia jövőjéről. Úgy tűnt tehát, hogy 1870 tavaszára a Monarchia sajtóbefolyását tekintve sikerült megfordítani az 1866-os állapotokat.⁵⁸

Tárgyukat tekintve a magánlevelek további része az oszmán–egyiptomi viszonyról, az ír egyház és reform kérdéséről, vagy éppen az Alabama-kártérítés fejleményeiről számolt be az év végén. Apponyi jelentett a franciák terveiről, akik (Clarendon szerint) saját uralmuk alá hajtották volna Egyiptomot. Egy másik, december 7-i levélben Grant elnökkel foglalkozott, aki a perújrafelvételt szorgalmazta az Alabama-ügyben. Egy december 15-én kelt írásban pedig forradalomközeleli helyzetet festett le az ír viszonyokról, miszerint a földosztást tartalmazó reformok csak bátorítólag hatottak az ír felkelőkre.⁵⁹

A Monarchia külpolitikai döntéshozásában azonban a külügyminisztériumon és a sajtóosztályon túl más autoritások is részt vettek. A dualista állam francia–porosz konfliktusban vállalt szerepét tekintve elmondható, hogy az uralkodó és a katonai körök Franz Kuhnnal és Albrecht főherceggel a vezetésben egységesen várták a felkínálkozó alkalmat a francia szövetségre és a poroszok elleni revansra. A közös külügyminiszter ugyanakkor a júliusi válságot megelőző hónapokban egyszerűen nem alakított ki olyan diplomáciai feltételeket a szövetségesi politikához, ami a Monarchiát az azonnali közbelépés esélyéhez juttatta volna. Az osztrák közvélemény egyértelműen a semlegesség mellett foglalt állást, amíg a magyar

⁵⁶ Tüzes 1992. 82–83.

⁵⁷ PTE–TGYO, 816B/1870, De Worms, jelöletlen.

⁵⁸ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Kálnoky magánlevele Beustnak, 1869. augusztus 29.; 816A/1870, 12.C., Apponyi Beustnak, 1870. március 3.

⁵⁹ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1869. november 25., december 7., 15.

oldal ambivalensnek mutatkozott. A franciák hadba lépésével egy porosz–orosz szövetség támadására számított a hazai publikum, amivel elégtételt vehetett volna 1849-ért. Ugyanakkor tartott a hazai politikum attól, hogy a Monarchia túlnyerheti magát a nyugati határokon és egy esetleges abszolutista restauráció helyzetét az uralkodó felhasználhatja Magyarország ellen. Az 1870. július 18-i koronatanácson nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet a franciáknak korábban tett ígéreteket betartani, így Beust a várakozó és semleges álláspontot alakított ki a Monarchia számára. Ugyanakkor Andrássyval összhangban elkezdték a Monarchia defenzív kapacitásainak felkészítését mind a cseh, mind a galíciai határterületeken.⁶⁰ Az angolok már 1867-től tájékozódhattak Bloomfield jelentéseiből a várható osztrák magatartásról, a franciák felé barátságos, azonban csak gesztusok szintjén működő külpolitikáról.⁶¹ A Monarchia londoni ágensei viszont továbbra is frusztráltak voltak az angolok álláspontjával kapcsolatban. Apponyi szerint a Gladstone-kormány túlzottan elfoglalt volt az írekkal, és csak a háborús helyzet jelentős eszkalációjával, május 4-e után foglalkozott a *Foreign Office* a Monarchiához fűződő kapcsolataival.⁶²

1870 nyarán, a porosz–francia konfliktus július 19-i kirobbanásával jött el a fordulópont a német és magyar kapcsolatokban: Berlin a Monarchia mozgósításának hírére válaszul további diplomáciai lépéseket tett, mivel védtelenül hagyta keleti határait. Bismarck ekkor írta hírhedt, fenyegető hangnemű levelét Andrássyhoz, amelyben a franciabarát politikát kritizálta. Miután 1870 őszére a francia erődöket körbezárta a porosz ostrom, Beustnak kedveztek a körülmények, és egy orosz–brit–osztrák szövetség lehetőségét mérlegelte, miközben Bismarck az osztrák kancellár megbuktatásán dolgozott. 1870 őszén aztán kirobbant a Pontus-válság. Ekkor az orosz kancellár körlevélben tudatta az egyéb ügyekben lefoglalt európai nagyhatalmakkal, hogy Oroszország az 1856-os párizsi békeszerződés XI–XIII. cikkelyeit semmisnek tekinti, mivel azok rendelkezéseit más európai nagyhatalmak is figyelmen kívül hagyták.⁶³ Tudomásul véve a Gorcsakov-körlevelet és a poroszok térnyerését, Beust viszont továbbra is versenyt futott Bismarckkal az orosz szimpátiáért. A válság nyomán két koncepció körvonalazódott, mindkettő az orosz és a német felek szétválasztását tűzte ki célul. Az egyik, a kevésbé szerencsés megoldás az volt, ami az 1856-os klauzulákat kétségbe vonó Gorcsakov-körlevél elfogadása esetén az oroszokra támaszkodott, és egy másik, Beust-féle megoldás, ami a németekre támaszkodott. Utóbbi álláspont azonban a kancellárok személyes ellentétén elbukott.⁶⁴

.....
⁶⁰ Diószegi 1998. 67–69.

⁶¹ Tüzes 1992. 78–80.; Tüzes 1997. 44.

⁶² PTE–TGYO, 816A/1870, 23.C., Apponyi Beustnak, 1870. május 4.

⁶³ Váradi 2016. 26–28.

⁶⁴ Diószegi 1998. 95–100.

A válság miatt összehívott londoni konferencia októberben ült össze, s egyre sűrűbb jelentések érkeztek Apponyitól. A Monarchia nagykövete ugyanis aggodva figyelte, ahogy a Gladstone-kormány a látszólag oroszellenes fellépéssel valójában politikai kudarc felé halad. Bloomfield Apponyihoz hasonlóan értékelte a helyzetet, és közös fellépést sürgetett, illetve már a konferencia számára korábban javasolt szentpétervári helyszínt is rosszallta. Lord Granville Beusttal szövetkezve mindenképpen meg akarta akadályozni a konferencia orosz sikerét, vagy legalábbis elodázni azt egy olyan démarche szövegének kiadásával, amely az oroszokat a párizsi béke rendelkezéseire emlékezteti, s amely kezdeményezésbe a németeket is bevonták volna.⁶⁵

Korábban már három esetben is sikeresen együttműködött Beust a britekkel az Oszmán Birodalom és az azt érintő orosz befolyás kérdésében, méghozzá oly' módon, hogy az a későbbi Andrássy-féle minisztérium számára is követendő modellé vált. Egyrészt sikerrel pénzelte az oszmán vazallus Montenegrót, és igyekezett barátságos kapcsolatokat kiépíteni a pánszláv propaganda hatására fegyverkező ország fejedelmével, s azt Bloomfield és az angolok jóváhagyásával tette. Másrészt pedig 1870 tavaszán, amikor pogromok sújtották a balkáni zsidó lakosságot, és Beust orosz beavatkozást vizionált, az osztrák megszállás alternatív lehetőségével felkeltette Clarendon figyelmét.⁶⁶ Így tehát a nemzetközi szerződésekhez, az arányossághoz és az oroszellenes kezdeményezéshez mérten nem volt eleve kudarcra ítélve Beust több forgatókönyvet tartalmazó terve. A konferenciára küldött delegált tekintetében gróf Szécsen Antalra esett a választás. Szécsen levelében először optimistán számolt be munkájáról, és arról, hogy az Oroszország miatt aggódo Andrássyval szorosán együttműködött a közös álláspont kialakításában. Ugyanebből a levélből kiderül azonban, hogy az oroszok a Fekete-tengerre vonatkozó klauzulák megváltoztatásában sikert érhetnek el.⁶⁷ Andrássy a német diplomáciai levelek tanúsága szerint még a konferencia összehívása előtti hónapokban az oroszok megbuktatásán, és egy poroszok számára kedvező angol együttműködésen, „kollektív fellépésen”⁶⁸ dolgozott. Az uralkodót többször is megkérte arra, hogy a Beust-féle orosz szövetség ötlete ellenében a sajátját támogassa. Végül azonban Beust poroszellenes felfogása győzött, aki a magyar miniszterelnök politikai súlytalanságával kívánta egyúttal kivédeni a magyar sajtóból érkező kritikus hangokat. Ferenc József utólag megnyugtatta Andrássyt, hogy amennyiben Oroszország támadólag lép fel, akkor a Monarchia az Oszmán Birodalommal közösen fog küzdeni a keleti óriás ellen. Andrássy akár egy biankó csekket is adott volna

⁶⁵ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1871. január 4.; Tüzes 1992. 84.

⁶⁶ Tüzes 1997. 52–53.

⁶⁷ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Szécsen Beustnak, 1871. január 6., jelöletlen.

⁶⁸ Schmidt 1992. 47.

a *Foreign Office*-nak („bármerre követjük Angliát, akármerre menjen is”⁶⁹), azonban Bloomfield megnyugtatta, a Londonban rendezendő konferencia végén dőlhet el a Pontus-válság sorsa.⁷⁰

Hasonlóan Szécsenhez, Apponyi február 6-i jelentése a Hammonddal való találkozója után előrevetítette a közös angol–osztrák–magyar–német körlevél és fellépés kudarcát. A nagyhatalmak ugyanis kihátráltak a tervezet mögül, Konstantinápoly pedig beleegyezett a Gorcsakov által deklarált memorandum feltételeibe.⁷¹ A konferenciához fűződő osztrák–magyar magatartás végső állapotát jól összegzi Beust és de Worms magánlevelezése, akik a jövőt tekintve megállapították, hogy a német ügyben nem lehet előrelépni, viszont sokkal könnyebb lehet a jövőben Oroszország ellen szövetségeseket találni (akár Angliát is), s így – az őszi sokk ellenére – kénytelenek voltak belenyugodni a konferencia oroszok számára kedvező eredményeibe.⁷²

Az 1871. február 26-án aláírt, francia és porosz felek közötti előzetes béke súlyos csapást mért a Monarchia külpolitikai presztízsére: a porosz és orosz uralkodók, I. Vilmos és II. Sándor szívélyesen megegyeztek, miközben Beust és a porosz–orosz együttműködést szétválasztani kívánó Andrássy kiszorultak az egyeztetésekből.⁷³ Angliának ugyanakkor nagyobb szerep jutott a rendezésben. Az eredeti hatmilliárd franknyi jóvátétel összegét Granville közvetítésével sikerült lealkudni március végéig, és a hárallévó összegből 100 millió fontnyi összeget a londoni Rothschildok által nyújtott kölcsön segítségével törleszthették a franciák – számolt be Beustnak Apponyi.⁷⁴ 1871 tavaszára Beust levonta a Pontus-kérdésben körvonalazódó orosz–francia és az az ellen felvillanó brit–osztrák–magyar–német kezdeményezés tanulságait: Bloomfieldnek felvázolta, hogy a dualista állam keleti külpolitikájának új alapjait egy porosz–osztrák együttműködés és a „*legbizalmasabb együttműködés*” Ófelsége kormányával fogja jelenteni.⁷⁵

1871. május 18-án került sor a fentebb említett porosz és orosz felek elválasztását célzó „közbeekelőds-politika” dokumentumának megfogalmazására, amikor Beust németbarát politikát célzott elő tavaszi felségfolyamodványában. Beust 1871. évi bukásával azonban a Hohenwart-válságot követően felszínre kerültek a Monarchia nemzeteinek külpolitikai irányvonalai: amíg a csehek orosz- és szlávbarát politikát vizionáltak, a Beust-féle (majd Andrássy által „örökölt”) udvari külpolitikai irányvonal következetesen a németek és az oroszok szétválasztásán

⁶⁹ Idézi Schmidt 1992. 50.

⁷⁰ Schmidt 1992. 44–45., 50–52.

⁷¹ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1871. február 6., jelöletlen.

⁷² PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, De Worms, jelöletlen.

⁷³ Diószegi 1998. 113–114.

⁷⁴ PTE–TGYO, 816B, Fasc. 14. London, Apponyi Beustnak, 1871. február 24.; Apponyi Beustnak, 1871. március 30., jelöletlen.

⁷⁵ Tüzes 1992. 85.

dolgozott, ami a magyar közös külügyminiszter színrelépésével kiegészült a pán-szláv és a délszláv törekvések megakadályozásával.⁷⁶ Andrásynak tehát a minisztérium átvételekor nem volt más dolga, mint kiegészíteni a Beust 1871. május 18-i felségfolyamodványában előirányzott németbarát és a keleti ügyeket kiemelet prioritásként kezelő politikát az oroszellenes vonallal.

Andrássy növekvő jelentőségével tisztában voltak a brit nagykövetségen is. Bloomfield már 1869-től kezdve Andrásy külpolitikai aktivitásáról jelentett, és tulajdonképpen Beust lehetséges utódaként tartotta számon. Bloomfield továbbra is a Monarchia gyengeségét konstataálta, ugyanakkor a brit nagykövet jelentéseiből és a mellékelt magyar lapok cikkeiből az is kiderül, hogy számítottak a dualista állam létrejöttével és Magyarország térnyerésével kapcsolatos markáns külpolitikai váltásra, egy, a kelet iránt nagyobb érdeklődést mutató politikára.⁷⁷ Bloomfield és az őt a posztján követő Lord Buchanan szerint a birodalmi külpolitikában megerősödött a magyarok akarata és hangja. Egyes magyar gazdasági körök – a nagykövetség szerint sejtetően politikai hátszéllel – már 1869 óta követelték egy budapesti angol konzulátus létrehozását. Amikor 1871-ben ismét felvetődött a konzulátus megalapításának gondolata, a Bloomfield és Buchanan közötti átmenet idején helyettes ügyvivőként szolgáló Lord Lytton kihangsúlyozta, hogy a konzulátus élére olyan személy kell, aki a gazdasági és kereskedelmi kérdéseken túl a politikai ügyekhez is ért. Így esett a választás Edmund Monsonra, akit Budára küldtek a misszióval. Nem sokkal később, az 1872 februárjában a két ország közötti megkötött konzuli konvenció életbe lépett, amely kimondta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiának és a Nagy-Britanniának közös erővel az Oszmán Birodalom fenntartásán, integritásának megőrzésén és gazdasági virágzásán kell dolgozniuk.⁷⁸ Így a későbbiekben szintén javarészt az Oszmán Birodalom belső és külső viszonyairól való eszmecsere alkotta a diplomáciai levelezés közös tárgyát.

Konklúzió

A Beust vezette külügyminisztérium brit kapcsolatairól tehát összességében megállapítható, hogy az kevés változást mutatott a kiegyezést követő években, és Beust lehetőségeket, potenciális szövetségeseket kereső politikája folytatódott az Andrásy-külügyminisztérium alatt is. Mühlbacher Virgil és Lutter János iratmásokai és jegyzetei a már ismert jelentéseken és utasításokon túl betekintést nyújtanak a bécsi külügyminisztériumhoz, a *Ballhausplatz*hoz tartozó nagykövetségek,

⁷⁶ Diószegi 1998. 115–118.

⁷⁷ Tüzes 1992. 66–72.; Tüzes 1997. 47–48.

⁷⁸ Tüzes 1996. 41–51.

nagykövetek magánleveleibe. A londoni nagykövet Apponyi Rudolf és helyettese, Kálnoky Gusztáv Clarendonnal és más brit politikusokkal folytatott üzenetváltásaikban személyes, de politikai természetű ügyeiket tárták Beust elé. Az osztrák–magyar külügy számára a jelentések és a magánlevelek tartalma pedig arról adott számot, hogy a szigetország az európai viszonyokat gyökeresen átalakító porosz–francia háború, vagy éppen a Pontus-válság hatására sem mozdítható ki a be nem avatkozás politikájából, elsősorban az Alabama-ügynek és az ír-kérdésnek köszönhetően. Az együttműködés a két ország között ennek köszönhetően elsősorban az Oszmán Birodalom kérdéseiben nyilvánult meg, amelynek belső és külső viszonyairól már 1868-tól kezdve intenzív egyeztetés folyt a *Foreign Office* és *Ballhausplatz* között.

A Történeti Gyűjtemények Osztálya birtokában lévő anyagok azonban nem kizárólag az angol kapcsolatok tekintetében nyújthatnak újabb információkat. Mint e tanulmány bevezetőjében bemutattuk, a száznál is több cédulát tartalmazó, londoni nagykövetségről származó 816B, London 14. anyagon túl, hasonló terjedelemben található másolatok és jegyzetek a 816A fondokban Franciaország, Görögország, Olaszország, Oroszország, Poroszország (és Németország), Szerbia és Törökország viszonyairól. A magyar nyelvű, kivonatos fordítások (816B) pedig ennek megfelelően Athénből, Belgrádból, Berlinből és más fővárosok nagykövetségeinek iratanyagaiból készültek, melyhez egy-egy konzulátus anyaga is hozzámásolásra került (például Scutari, Szarajevó, Rutschuk). Az osztályon található anyagok így kiváló források lehetnek az Osztrák–Magyar Monarchia külkapcsolataival foglalkozó történészek, illetve pécsi egyetemi hallgatók számára, akik – természetesen Mühlbacher és Lutter szelekcióját figyelembe véve – bécsi kutatásukat kiegészítenék a Pécsen található dokumentumokkal.

Források

Levéltári források

ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv

HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv

PA = Politisches Archiv

PTE-TGYO = Pécsi Tudományegyetem – Történeti Gyűjtemények Osztálya

816A = Iratmásolatok – Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv anyagából Lutter János jogász, budapesti egyetemi magántanár megbízásából Virgil Mühlbacher másolta 1926. április 30. és 1930. április 15. között (Franciaország, Görögország, Olaszország, Oroszország, Poroszország, Szerbia, Törökország külpolitikájával kapcsolatos anyagok)

- 816B = Magyar nyelvű jegyzetek, kivonatos fordítások – (Athén, Belgrád, Berlin, Brüsszel, Bukarest, Firenze, Konstantinápoly, London, Mostar, Párizs, Scutari, Szarajevó, Szentpétervár, Rutschuk)
 816C = Tartalmi kivonatok – (Varsó, Odessza)

Nyomtatott források

- Beust 1884 = Beust, Friedrich Ferdinand: Aus drei Viertel-Jahrhunderten. Erinnerungen und Aufzeichnungen. II. kötet, Stuttgart, 1887.
 Novotny 1959 = Novotny, Alexander: Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongress 1878. Österreich, die Türkei und das Balkanproblem im Jahre des Berliner Kongress. I. kötet, Graz – Köln, 1959.
 Temperley–Penson 1966 = Temperley, Harold William Vazeille – Penson, Lillian Margery (szerk.): Foundations of British Foreign Policy. New York, 1966.

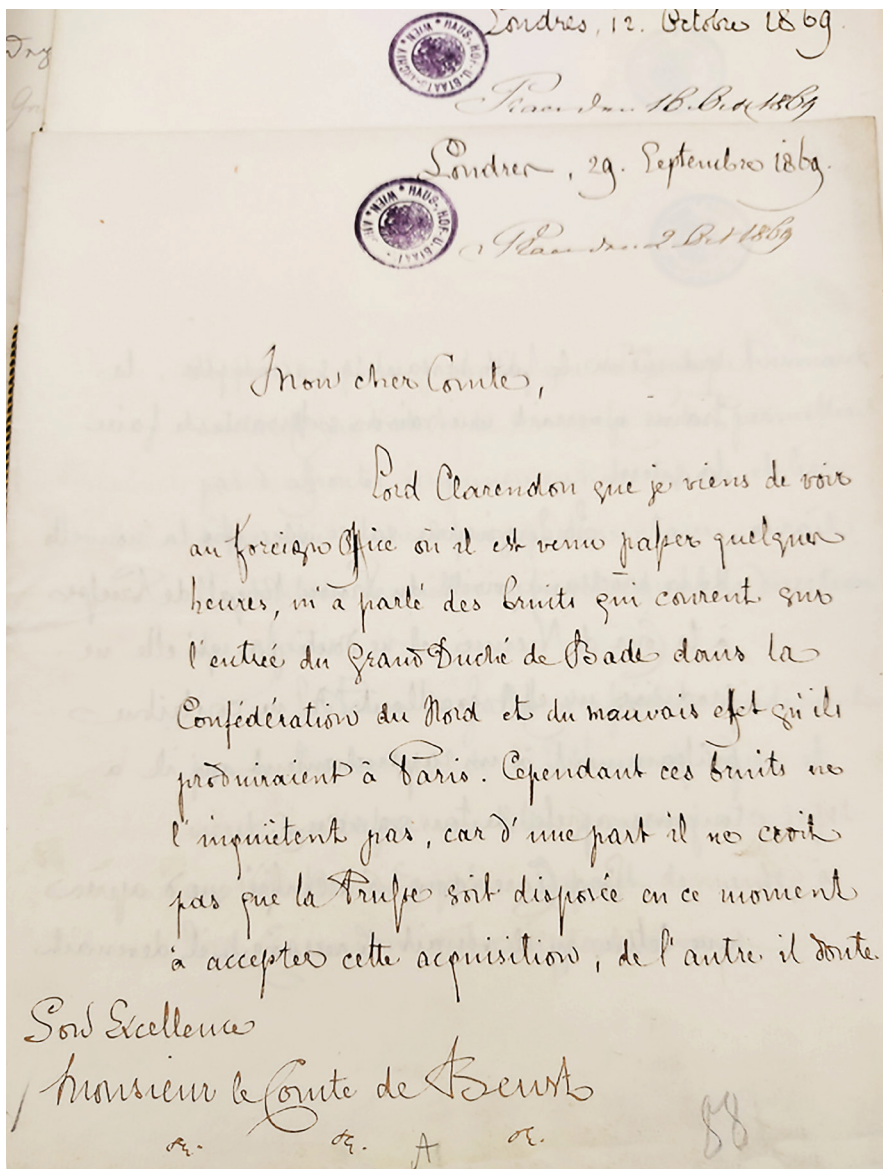
Felhasznált irodalom

- Armour 2014 = Armour, Ian D.: Apple of Discord. The „Hungarian Factor” in Austro-Serbian Relations, 1867–1881. West Lafayette (Indiana), 2014.
 Bridge 1972 = Bridge, Francis–Roy: From Sadowa to Sarajevo. The foreign policy of the Austro-Hungarian Monarchy, 1866–1914. London, 1972.
 Diószegi 1998 = Diószegi István: Bismarck és Andrassy. Magyarország a német hatalmi politikában a XIX. század második felében. Budapest, 1998.
 Encyclopaedia Britannica 2023 = 'Andrew Johnson' szócikk. In: Encyclopaedia Britannica. (<https://www.britannica.com/biography/Andrew-Johnson/The-presidency>, – Letöltve: 2023. augusztus 14.)
 Fazekas 2015 = Fazekas István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Budapest, 2015.
 Frank 2019 = Frank Tibor: Viktória királynő kezeihez – Az osztrák–magyar kiegyezés brit tükörben 1865–1870. Budapest, 2019.
 Heiszler 1984 = Heiszler Vilmos: Az osztrák katonai vezetés és az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája 1867–1882 között. Budapest, 1984.
 Hegedüs 1937 = Hegedüs Lóránt: Lord Beaconsfield politikai ügynökének jelentései. Gróf Andrassy Gyula és Tisza Kálmán politikájáról a keleti válság idejében. Századok 71. (1937/pótkötet), 576–616.
 Jelavich 1969 = Jelavich, Barbara: The Habsburg Empire in European Affairs 1814–1918. Chicago, 1969.

- Kardos–Lattmann 2010 = Kardos Gábor – Lattmann Tamás: Nemzetközi jog. Budapest, 2010.
- Kwan 2013 = Kwan, Johnathan: Liberalism and the Habsburg Monarchy, 1861–1865. New York, 2013.
- Leidner 1936 = Leidner, Fritz: Die Außenpolitik Österreich-Ungarns vom Deutsch-Französischen kriege bis zum Deutsch-Österreichischen Bündnis, 1870–1879. Halle, 1936.
- Lutter 1931 = Lutter János: Az annexió válság a diplomáciai okmányok tükrében. Külügyi Szemle 8. (1931), 157–174.
- Otte 2011 = Otte, Thomas G.: The Foreign Office Mind. The Making of British Foreign Policy, 1865–1914. Cambridge, 2011.
- Palotás 1982 = Palotás Emil: Az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni politikája a berlini kongresszus után, 1878–1881. Budapest, 1982.
- Ress 2007 = Ress Imre: Andrássy Gyula a „birodalmi miniszterelnök”? Történelmi Szemle 49. (2007), 531–547.
- Rumpler 1989 = Rumpler, Helmut: Die Rechtlich-organisatorischen und sozialen Rahmenbedingungen für die Aussenpolitik der Habsburgmonarchie 1848–1918. In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (Hrsg.): Die Habsburgmonarchie 1848–1918. VI./1. Wien, 1989. 30–121.
- Rupp 1978 = Rupp, George Hoover: A Wavering Friendship. Russia and Austria 1876–1878. Philadelphia, 1978.
- Schmidt 1992 = Schmidt, Rainer F.: Die gescheiterte Allianz: Österreich-Ungarn, England und das Deutsche Reich in der Ära Andrassy (1867 bis 1878/79). Frankfurt am Main, 1992.
- Somogyi 1996 = Somogyi Éva: Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában. Budapest, 1996.
- Tüzes 1992 = Tüzes Károly: Nagy-Britannia és az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai kapcsolatai, 1867–1871 (A bécsi angol követ jelenti...). Világtörténet 14. (1992), 62–87.
- Tüzes 1996 = Tüzes Károly: Tüzes Károly: A budapesti brit főkonzulátus megalapítása, 1867–1872. Világtörténet 18. (1996), 36–45.
- Tüzes 1997 = Tüzes Károly: Az új liberális brit kormány és az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai kapcsolatai 1869-ben. Világtörténet 19. (1997), 41–59.
- Ujváry 1997 = Ujváry Gábor: „Ha Béccsel megszakad az összeköttetés, akkor megszakad az összeköttetésünk a saját múltunkkal.” Adattár a Bécsi Magyar történelmi Intézet tagjairól, 1920–1944. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 7–8. (1997), 381–429.
- Váradí 2016 = Váradí Katalin: Az 1870–1871-es Pontus-kérdés a korabeli élclapok (Borsszem Jankó, Üstökös, Figaro, Kladderadatsch) tükrében. In: Doma Petra – Takó Ferenc (szerk.): Közel s Távolság. IV. Budapest, 2016. 23–43.

Zeidler 1999 = Zeidler Miklós: A Külügyi Szemle repertórium a 1920–1925, 1929–1944. Kézirat. Budapest, 1999.

Függelék

Függelék 1. ÖS, HHStA, PA VIII., 73./88., Apponyi Rudolf magánlevele Beusthoz, 1869. szeptember 29.

Mss. de Rouen. 869. (Apponyi la Beust.)
 Grand-Brief
 Londres, 29. Septembre 1869.

Les Clarifications que je viens de voir au Foreign Office où il est venu passer quelques heures, m'a permis de dire que les bruits qui courent sur l'entrée des grands-trucks de Bado dans les Confédérations du Nord et des mauvaises effets qu'ils produiraient à Paris - cependant ces bruits me l'inquiètent pas, car d'une part il ne s'agit pas que les Russes sont disposés au moment à accepter cette acquisition, de l'autre il doute que jamais le fait se produira à l'accomplir, les forces y seraient une raison suffisante de faire les choses.

Les renseignements que vous m'avez donnés de la prochaine visite des Princes Royaux de Russie à la Cour de France, et me doute pas qu'elle ne produise un effet considérable et ne contribue puissamment à un rapprochement qui est toujours appelé de tous ses vœux.

Függelék 2. PTE-TGYO. 816A/1869, Apponyi Rudolf magánlevele Beusthoz, 1869. szeptember 29. (másolat)

Rapport.			
N ^o	Date	Objet du Rapport.	Observa
Collég. 81.	16 Janv.	De Clarimon ne trouve aucune analogie entre le projet autrichien de résoudre la question orientale devant la Conférence et la suggestion confidentielle en la sorte d'émettre spontanément et après la conférence une déclaration de ses principes et intentions à l'égard des sujets orientaux.	
Collég. 182	19	Le fait de l'envoi par l'empereur anglais de la note de Londres confidentielle acceptée les modifications proposées par N. à la Conférence	

Függelék 3. Függelék 1. ÖS, HHStA, PA VIII., 10. Protokoll (részlet).

